

MATNNI LEKSIK-STATISTIK TAHLIL QILISHDA PSIXOLINGVISTIK YONDASHUV

Aminova Marjona

Milliy universitet filologiya fakulteti 2 kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada matnni psixolingvistik yondashuv asosida tahlil qilish haqida ma'lumot keltirilgan. Matnni psixologik ekspertiza qilish usullari o'rgatilgan. 'x

Kalit so'zlar: matn, submatn, psixologik tahlil, jarayon, lingvistik ekspertiza

ABSTRACT

This article provides information on text analysis based on the psycholinguistic approach. The methods of psychological examination of the text are taught.

Key words: text, subtext, psychological analysis, process, linguistic expertise

Matnlarni tekshirishga lingvistik va psixolingvistik yondashuvlar fandagi matnlar nafaqat so'zlarni, balki har qanday ishora tizimlarini, masalan, musiqiy asarlar, grafik belgilar (yo'l belgilari va belgilari), pozitsiyalar, imo-ishoralar va harakatlarni (raqs, yo'l harakati signallari) anglatadi. Biroq, ko'pincha biz lingvistik vositalar bilan ifodalangan matnlar haqida gapiramiz. Matnni ekspert tahlili vazifalarini, matnni uning muallifiga nisbatan, ma'lum bir shaxs faoliyatining mahsuli sifatida va matnni ma'lum harakatlarni keltirib chiqaradigan yoki keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan rag'batlantiruvchi sifatida ajratib ko'rsatish kerak, bu matnni idrok etgan shaxslarda ifodalanadi.

Birinchi holda, matn yaratilish kontekstidan va ta'siridan, ikkinchi holda, matnning muallifligi, shaxsning matnda aks etishi, uchinchi, eng xarakterli ekspert vaziyati matnni idrok etish va real odamlarga ta'sir qilish natijasi haqidagi savolni ko'rib chiqamiz. Ma'naviy zarar yetkazish, haqorat qilish, ijtimoiy, irqiy, milliy, diniy adovat qo'zg'atish, milliy va hokazo ustunlikni targ'ib qilish bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqishda aynan mana shu savol tug'iladi. Qonunchiligimizda Jinoyat va Fuqarolik kodekslarining tegishli moddalariga taalluqli ekspert topshiriqlari va huquqiy kvalifikatsiya mezonlarining mazmuni o'ta bo'sh, to'liq va noaniq bo'lgani uchun ekspertiza davomida ekspertlar ba'zan ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga, qonun hujjatlarida belgilangan chegaralardan tashqariga chiqishga majbur bo'ladilar: protsessual vakolatlari va chet el hududiga bostirib kirish.

Tilni, matnni tahlil qilish, albatta, tilshunoslik sohasidagi chuqur maxsus bilimlarni o'z ichiga olgan ixtisoslashtirilgan ekspertiza sifatida lingvistik ekspertiza vakolatiga kiradi (Baranov, 2007). G.M. Reznik ta'kidlaganidek: "bizning jinoiy adliya tizimimiz "til ignasi"ga odatlanib qolgan. Hozir, ehtimol, kriminallashtirilgan so'zlar - tuhmat, haqorat, etnik yoki diniy adovatni qo'zg'atish, ekstremistik faoliyatga chaqirish holatlari yo'q, lingvistik ekspertiza tayinlanmaydi. "Lingvistik ekspertizaning katta qismi faqat aniq narsani isbotlashga bag'ishlangan" (Reznik, 2007, 4-bet).

Biroq, nutqni real muloqotda lingvistik tuzilmalarning faoliyati sifatida tahlil qilish, shuningdek, matnlarning odamlarning psixologik holati va harakatlariga ta'siri bilan bog'liq boshqa faoliyat shakllarini tahlil qilish sof lingvistik tahlil doirasidan tashqariga chiqadi. Ko'rib chiqish va huquqiy kvalifikatsiya predmeti, ta'rifiga ko'ra, faqat odamlarning harakatlari, shu jumladan lingvistik va boshqa belgilar vositalaridan foydalangan holda kommunikativ harakatlar kabi xilma-xilligi bo'lishi mumkin. Buning o'zi lingvistik tahlilni psixologik va psixolingvistik tahlildan ajratishning mumkin emasligini anglatadi. Biroq, nutqni real muloqotda lingvistik tuzilmalarning faoliyati sifatida tahlil qilish, shuningdek, matnlarning odamlarning psixologik holati va harakatlariga ta'siri bilan bog'liq boshqa faoliyat shakllarini tahlil qilish sof lingvistik tahlil doirasidan tashqariga chiqadi. Ko'rib chiqish va huquqiy kvalifikatsiya predmeti, ta'rifiga ko'ra, faqat odamlarning harakatlari, shu jumladan lingvistik va boshqa belgilar vositalaridan foydalangan holda kommunikativ harakatlar kabi xilma-xilligi bo'lishi mumkin. Buning o'zi lingvistik tahlilni psixologik va psixolingvistik tahlildan ajratishning mumkin emasligini anglatadi.

Ushbu farqni etarlicha baholamaslik ko'pincha matnning idroki va ta'sirini baholash bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun sof lingvistik ekspertiza bilan urinishlarga olib keladi. Lingvistik ekspertizaning asosiy metodologiyasi normalarni tahlil qilishga asoslanadi. Har bir lug'atni tuzish mashaqqatligi tufayli bu yo'l bizga shubhali ko'rinadi; agar turli markazlardagi ko'plab jamoalar bir vaqtning o'zida lug'atlar bilan shug'ullansa, ular yaratgan lug'atlar muqarrar ravishda qarama-qarshiliklarni o'z ichiga oladi va shuning uchun talab qilinadigan me'yor vazifasini bajara olmaydi. Bundan tashqari, lug'atlar faqat eng xarakterli invariantlarni tuzatishga qodir, shu bilan birga tilning ishlashida mutlaqo bir ma'noli, ammo alohida variantlar mavjud bo'lib, hech qanday lug'at ta'riflariga mos kelmaydigan leksik birliklarning kontekstual ishlatilishi. Ularni tahlil qilish uchun yuqori darajada ixtisoslashgan lingvistik yondashuv emas, balki faqat fanlararo psixolingvistik yondashuv yetarli.

Matnlarning ma'nosi va ularning ta'sirining ta'siri, ularning ma'nosidan farqli o'laroq, ulardan foydalanishning situatsion kontekstiga, kommunikativ niyatga va hokazolarga bog'liq. Faqat qisman va ba'zan bu ta'sir qavs ichidan chiqarilishi

mumkin. Lugʻatlarda qayd etilgan soʻzlarning maʼnosidan kelib chiqadi, tahlilning sof lingvistik nuqtai nazari bilan chegaralanadi. Biroq koʻp hollarda kommunikativ vaziyat matn semantikasini oʻzgartiradi va maʼno va maʼno oʻrtasidagi farq juda katta boʻlib chiqadi. Agar maʼlum bir kontekstdagi ibora laʼnat sifatida qabul qilinmasa, bu mavzu boʻyicha qanday lugʻatlarda yozmasin, u qargʻish yoki haqorat boʻlmaydi. Va aksincha (bu yerda bir mashhur latifani eslashimiz mumkin: sudya Rabinovichning firibgar ekanligini isbotsiz daʼvo qilgan tuhmatchidan bu unday emasligini oshkora eʼlon qilishni va undan kechirim soʻrashni talab qildi. U oʻrnidan turdi va dedi: "Rabinovich firibgar emasmi? Kechirasiz ...").

Har qanday matn odamlarning oʻzaro aloqasida vosita boʻlib, yaxshi yoki yomon, maʼlum bir funktsiyani bajaradi. Matnning maʼnosi uning vazifasi bilan, nima uchun yaratilganligi bilan, bogʻliqligi bilan belgilanadi. Reklama shiori, agar u reklama shiori bajarishi kerak boʻlgan vazifani bajarmasa, reklama shiori emas. Agar haqorat shunday qabul qilinmasa, bu vazifani bajarmasa, haqorat hisoblanmaydi.

Matnlarni ekspert tahlilida bu cheklanishni bartaraf etish uchun sof lingvistik tahlildan tashqariga chiqish va matn elementlarining maʼlum bir kommunikativ va kengroq aytganda, hayotiy kontekstda egallagan maʼnolarini tekshirish muqarrar koʻrinadi. A.R. Ratinov, M.V. Kroz va N.A. Ratinova tegishli ekspert vaziyatini batafsil tahlil qilish asosida bir xil xulosaga keladi: "Bunday tadqiqotlarni ishlab chiqarishda ustuvorlik materialning umumiy semantik yoʻnalishini oʻrnatadigan ijtimoiy psixologlar va psixolingvistlarga tegishli boʻlishi kerak. uning auditoriyaga taʼsiri, filologlar esa muallif tomonidan jinoiy niyatni amalga oshirish uchun qoʻllagan til, nutq vositalarini tahlil qilish bilan cheklanishlari kerak" (Ratinov, Kroz, Ratinova, 2005, 198-bet).

Har tomonlama, xususan, psixolingvistik ekspertiza matnni maʼlum bir "toʻgʻri" maʼnoga ega boʻlgan "oʻz-oʻzidan narsa" sifatida emas, balki kamida uchta boʻgʻinni oʻz ichiga olgan faoliyat-kommunikativ tizimdagi taʼsir vositasi sifatida koʻrib chiqadi: niyatlar va kommunikatorning maqsadlari, u ishlatadigan til vositalari va natija (idrok va taʼsir).

Soʻz orqali taʼsir qilish: sababiy bogʻliqlik muammosi Keyingi muammo matn va taʼsirning psixologik taʼsiri oʻrtasidagi sababiy bogʻliqlik faktini aniqlash bilan bogʻliq: shaʼn va qadr-qimmatni haqorat qilish, maʼnaviy zarar yoki obroʻga putur etkazish, nizo qoʻzgʻatish va hokazo. Bizni qiziqtiradigan taʼsir mavjudligini qanday aniqlash mumkin? Inson xatti-harakati matn bilan birinchi tanishuvda, uni muvaffaqiyatli yoʻnaltirish uchun turli xil yordamlardan foydalanadi. Unga notanish xorijiy yoki hatto sunʼiy tildagi matnni qabul qilib, u darhol soʻzlar orasidagi boʻshliqlarga, tinish belgilariga, bayonotning takrorlanadigan elementlariga yoki alohida soʻzlarning elementlariga eʼtibor qaratib, undagi baʼzi muhim qismlarni

ko‘rishga harakat qiladi. Bunday holda, tizimli tayanchlar alohida rol o‘ynaydi. Ularning funksional ahamiyati qabul qiluvchida nutq tajribasini to‘plashi natijasida shakllanadi .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mirziyoyev Sh. M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston. 2017. – 231-B.
2. Белянин В. П. Психолингвистика. –М., 2004. –С. 8.
3. Shaykhislamov, N. (2020). Cognitive Linguistics, the Symbolic and Interactive Functions of Language. Образование и наука в XXI веке, 1(6), 390-393.
4. Nursulton Zamon o‘g‘li Shaykhislamov. Til korpusi yaratishning umumiy tamoyillari xususida –Toshkent.
5. Applying corpus linguistics methodology to psycholinguistics research. Luciane Corrêa FERREIRA.
6. Белянин В.П. Психолингвистика. Учебное пособие. –М.: Флинта, 2008.
7. Усманова Ш. “Психолингвистика” фанидан маъруза курслари. –Тошкент: Университет, 2014.
8. The PF STAR Children’s Speech Corpus. Anton Batliner¹, Mats Blomberg², Shona D’Arcy³, Daniel Elenius², Diego Giuliani⁴, Matteo Gerosa⁴, Christian Hacker¹, Martin Russell³, Stefan Steidl¹, Michael Wong³.
9. Ф.Б., Ахмедова М. Х. Психолингвистиканинг назарий асослари. – Тошкент, 2016
10. Leontiyev A. A. Psixolingvistika asoslari. M.: "Sensiz", 1999 yil.
11. Gluxov V. P., Kovshikov V.A. Psixolingvistika. Nutq faoliyati nazariyasi. MAST; Astrel, 2006-yil.
12. Nutq psixologiyasi tarixining qisqacha tavsifi. IA:<http://www.scipsychology.ru/ctr/1115.html>
13. Zorkina O. S. Matni o‘rganishga psixolingvistik yondashuv to‘g‘risida // Til va madaniyat. Novosibirsk, 2003. S. 205-210.
14. Saxarniy L.V. Psixolingvistikaga kirish. L.: Leningrad davlat universiteti nashriyoti, 1989. 54 p.